

Research Paper

Multiplicity, Rurality, and Gender Identity in Agriculture (Case Study: Ghooshkhaneh District, Shirvan County)

*Reza Khosrobeigi Borchelouie¹

1. Assistant Professor, Department of Geography and Rural Planning, Faculty of Geography and Environmental Sciences, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Citation: Khosrobeigi Borchelouie, R. (2016). Multiplicity, Rurality, and Gender Identity in Agriculture (Case Study: Ghooshkhaneh District, Shirvan County). *Journal of Rural Research*, 7(3), 530-545. <http://dx.doi.org/10.21859/jjr-07038>

 <http://dx.doi.org/10.21859/jjr-07038>

Received: 2 Feb. 2016

Accepted: 1 May. 2016

ABSTRACT

Several studies in recent years have a consensus that global development on the agricultural economy and multifunctional activities on gender relations in rural areas needs to have a balance. With this image in mind, some studies still do believe that rural women represent the identity of its own tradition as well as of the local communities. In fact, we are dealing with multiple gender identities based on diverse environment in rural areas. The empirical study on women reflects different identities and complex aspects related to it in 30 rural settlements in Shirvan County. Qualitative study based on extensive measures in the area was on the agenda: Understanding the diverse social events for extracting global and national dialogue, exchange of information with 90 local women through semi-structured interviews and the principles contained in Q methodology for the extraction of local discourse and the continuing involvement of the situation and natural entities in the women's identity changes. The findings reveal different status of Ghooshkhaneh women in patriarchal discourse as the first factor and family farms discourse as the second factor; something that despite agricultural economy and global developments and multifunctionality, is an expression of former tradition of gender relations in the people's minds. Women work is also associated more with family internal mechanisms rather than the outside trends. While, natural and local factors have not influenced in working force of Ghooshkhaneh women.

Keywords:

Multiplicity rurality, Gender identity, Agriculture, Ghooshkhaneh

Extended Abstract**1. Introduction**

With massive economic reconstruction activities inside and outside the country to diversify agriculture and emphasize on local tradition and heritage, changes in gender identities and patriarchy roles were created. Since 1990s, the emphasis is on this issue. Despite pioneering in the use of women's entrepreneurship initiatives (farm tourism and local tradi-

tional food products) still a lot of research on the formation of gender relations in this field by adherence to the traditions of patriarchy and male forms of agricultural employment is emphasized. But the picture is not absolute and differential gender roles in the background we adhere to the ideology of patriarchy we face: A selection of part-time and permanent presence of women in the field can be detected. Here the question arises to what extent changes in the agricultural sector in relation to the representation of women's identity rurality (along with developments in global agricultural economy)? The aim of this paper is different representations of gender identities and complex aspects related to Shirvan city is in the agricultural sector Ghooshkhaneh functions.

* Corresponding Author:**Reza Khosrobeigi Borchelouie, PhD****Address:** Department of Geography and Rural Planning, Faculty of Geography and Environmental Sciences, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.**Tel:** +98 (918) 9646211**E-mail:** r.khosrobeigi@shu.ac.ir

2. Methodology

In this case study we use an approach that enables At the same time dynamics of gender identity (social events due to global processes and national policies) and moral situation in the (cultural background and commitment to the traditions of patriarchal) by semi-structured interviews and the principles contained in Q-methodology and in this regard the diverse discourses on the macro and micro levels (by software PQ Method) extracted. While the landscape and material involved in the formation of gender identity in the agricultural sector was neglected. This line of thought as well as view Murdoch et al (2003) about rurality is thus that rurality gender in the study area by text, time and place defined and conceptualized.

3. Results

The common denominator rural settlements Ghooshakhaneh area of gender rurality this form of agriculture that gradually all the responsibility entrusted to men and women, except in limited cases for this sector involvement. However, with reference to the results Q dominant factor analysis focused on gender identity discourse and the discourse of patriarchy as the first family farms as second factor is reinforced in the area Ghooshakhaneh (Contrary to recent trends in global feminist and active participation of women in the agricultural sector). Agriculture in the discourse of men and women in the job are not in place or try to be or try the simple things and banal, and somehow less of a man to be entrusted to them. However, in practice women Ghooshakhaneh a permanent presence in this field and all matters related to agriculture and rural economy have taken. The difference between the objectivity of social relationships and personal narratives and symbols that act as a sign of protest in connection with what makes rural employment for men and women. Take a stand against the chaos that flows through the outer try to impose some of the realities of gender. Also, depending on the amount of material factors and natural Ghooshakhaneh women's work is different and a variety of gender identities to offer.

4. Discussion

This paper through the mechanism of rurality three global processes and national integration, the social and cultural and natural properties of the material and achieved And the elimination of absolute orientation Pinch common version, the issue of gender division of labor is tied to the geography of the area. In this regard, it is suggested that:

Due to the multiplicity of diverse everyday lives and our moral views differ with gender identity are facing the agri-

cultural sector; this is despite the fact that the design management complexity and dynamics of gender relations is not considered and this has been the failure of local planning.

Activity rural women in agriculture must be decoded And it should be the general terms of gender emancipation from the shackles of patriarchy and entrepreneurial independence attributed and with naivety was to be changed in order to challenge the former spatial order and an expression of commitment to be male-dominated traditions; in this case, focus on the empowerment of women in rural planning policies and the way to nowhere useless.

However, the logic of women's work in agriculture beyond the show is universal and pure gender; so rural planning must go one step further and draw the whole rural atmosphere in addition, female labor standards and other aspects of rural life, the social and cultural dimensions (participation of local residents) and situational characteristics and natural conditions have to be considered dialectical mechanism.

5. Conclusion

This paper through the mechanism of rurality three global processes and national integration, the social and cultural and natural properties of the material and achieved and the elimination of absolute orientation Pinch common version, the issue of gender division of labor is tied to the geography of the area. In this regard, it is suggested that:

1. Due to the multiplicity of everyday lives, our moral views differ with gender identity we are facing the agricultural sector; this is despite the fact that the design management complexity and dynamics of gender relations are not considered and show the failure of local planning.

2. Activity of rural women in agriculture must be decoded and it should be the general terms of gender emancipation from the shackles of patriarchy and entrepreneurial independence attributed and with naivety was to be changed in order to challenge the former spatial order and an expression of commitment to be male-dominated traditions; in this case, focus on the empowerment of women in rural planning policies and the way to nowhere useless.

3. However, the logic of women's work in agriculture sector is universal and pure gender. So rural planning must go one step further and draw the whole rural atmosphere. In addition, female labor standards and other aspects of rural life, the social and cultural dimensions (local residents' participation) and local characteristics and natural conditions have to be considered in dialectical mechanism.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

چندگانگی روستابودگی و بازنمایی هویت‌های جنسیتی در بخش کشاورزی (مطالعه موردی: روستاهای بخش قوشخانه، شهرستان شیروان)

* رضا خسرویگی برچلویی^۱

۱- استادیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا و علوم محیطی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

حکمه

تاریخ دریافت: ۱۳ بهمن ۱۳۹۴
تاریخ پذیرش: ۱۲ آریبهشت ۱۳۹۵

در سال‌های اخیر تحقیقات بسیاری بر این نکته اتفاق نظر دارند که با تحولات جهانی اقتصاد کشاورزی و چندکارکردی شدن فعالیت‌ها، ارتباطات جنسیتی در روستاها رو به تعادل است. در مقابل این پس‌زمینه فکری برخی از مطالعات هنوز به این معتقدند که هویت فعلی زنان روستایی به بازنمایی‌هایی از سنت درونی جوامع محلی برمی‌گردد. در واقع با هویت متکثر جنسیتی مبتنی بر چندگانگی محیط سکونتگاه‌های روستایی روبه‌رو هستیم. هدف تجربی مقاله انعکاس هویت‌های متفاوت فعالیت زنان و ابعاد پیچیده مرتبط با آن در ۳۰ سکونتگاه روستایی بخش قوشخانه از توابع شهرستان شیروان است. قاعدتا باید رویکردی کیفی با هدف بسط مدل سه‌گانه فضای هالفکاری در دستور کار قرار گیرد: شناخت رخدادهای اجتماعی برای استخراج گفتمان‌های متنوع جهانی و ملی، تبادل اطلاعات با ۹۰ نفر از زنان محلی از طریق مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته و با اصول مندرج در روش‌شناسی کیو برای استخراج گفتمان‌های محلی و در ادامه دخالت‌دادن هستارهای موقعیتی و طبیعی در تغییرات هویتی زنان. نتایج به‌دست‌آمده جایگاه متفاوت زنان قوشخانه را در گفتمان مردسالاری به‌عنوان عامل اول و گفتمان مزارع خانوادگی را به‌عنوان عامل دوم نشان می‌دهد؛ چیزی که با وجود تحولات جهانی اقتصاد کشاورزی و چندکارکردی شدن، بیانی از تداوم سنت پیشین ارتباطات جنسیتی در آذهنان مردم است. همچنین کار زنان بیشتر با سازوکارهای درون خانوادگی مرتبط است تا جریان‌های بیرونی. ضمن اینکه عوامل موقعیتی و طبیعی نیز در به‌کار واداشتن زنان قوشخانه بی‌تأثیر نبوده است.

کلیدواژه‌ها:

چندگانگی روستابودگی،
هویت جنسیتی،
کشاورزی، قوشخانه

۱. مقدمه

هنوز هم در بسیاری از تحقیقات بر شکل‌گیری ارتباطات جنسیتی در مزرعه به‌واسطه پایبندی به سنت‌های مردسالاری و شکل‌های مردانه اشتغال کشاورزی تأکید می‌شود (Heggem, 2014). زنان کارآفرین سعی دارند که خود را با هویت گذشته کشاورزی سازگار کنند. کشاورزی با وجود پررنگ شدن حضور زنان، به‌طور تخصصی به‌وسیله مردان اداره می‌شود و برتری مردانه و تبعیت زن از مرد در آن غالب است (Brandth, 1995). ولی امروزه این تصویر مطلق نیست و با نقش‌های متفاوت جنسیتی در پس‌زمینه پایبندی به جهان‌بینی مردسالاری مواجه هستیم. این موضوع می‌تواند شامل حضور پاره‌وقت و حتی تمام‌وقت زنان در مزرعه باشد.

در حال حاضر، بسیاری از پژوهش‌های روستایی مرتبط با جنسیت، تحت تأثیر اشکال مختلفی از محیط‌های سکونتگاهی و چندگانگی روستایی^۱ قرار دارند (Little & Panelli, 2003). اگرچه روند عمومی

با بازسازی اقتصاد گسترده روستاها مبنی بر تنوع‌بخشیدن به فعالیت‌های درون و برون کشاورزی و تأکید بر سنت و میراث‌های محلی (Anthopoulou, 2010)، تحولاتی در هویت‌های جنسیتی و نقش‌های مردسالاری به‌وجود آمد: از دهه ۱۹۹۰ به بعد به این موضوع تأکید شده است (Trauger, 2004). به‌طور کلی، ساختار مزارع خانوادگی تغییر یافت و موجبات دخالت هرچه بیشتر زنان در بخش کشاورزی فراهم شد. بسیاری از عناصر کاشت و برداشت تحت تأثیر درجه‌ای از وظایف مشترک و موازی بین زن و مرد به تعادل رسید و حضور مداوم زن در زمین‌های کشاورزی میسر شد (Osterud, 1993)، همچنین سلسله‌مراتب تقسیم کار در فعالیت‌های کشاورزی محو شد.

با وجود پیش‌گامی زنان در به‌کارگیری ابتکارات کارآفرینی (گردشگری مزرعه و تولید محصولات غذایی سنتی و محلی)،

1. Multiplicity Rural

* نویسنده مسئول:

دکتر رضا خسرویگی برچلویی

نشانی: سبزوار، دانشگاه حکیم سبزواری، دانشکده جغرافیا و علوم محیطی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی.

تلفن: ۹۶۴۶۲۱۱ (۹۱۸) +۹۸

پست الکترونیکی: r.khosrobeigi@shu.ac.ir

نقش‌های خاص می‌تواند در پاسخ به انتظاراتی باشد که از آن‌ها برای کمک به خانواده می‌رود تا از قیدوبندهای مردسالارانه و توانمندی مالی رهایی یابند (Little, 1997). در واقع، زنان روستایی در حاشیه قرار گرفتن خود را به علت نداشتن شغل یا درآمد مستقل نمی‌دانند بلکه بیشتر به علت ناتوانی در تطبیق مدل زنانگی خود با شرایط زندگی روستایی (در اینجا پایبندی به سنت‌های مردسالار در بخش کشاورزی با وجود تغییرات کنونی) می‌دانند (Hughes, 1997). از آنجایی که شکل‌گیری جنسیت با ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی بی‌ارتباط نیست، بنابراین نیازمند کشف تنوع در این ارتباط هستیم تا تفاوت در مقیاس و ابعاد ارتباطات را در مطالعات جنسیتی نواحی روستایی لحاظ کنیم (Tsheola, 2014).

در جغرافیای انسانی و به‌ویژه جغرافیای روستایی اهمیت تحلیل معانی و تصاویر ساخته‌شده از واقعیت یعنی روستابودگی به‌عنوان شکلی که اساس کنش مردم را تشکیل می‌دهد، به رسمیت شناخته شده است (Cloke & Milbourne, 1992). این در زمانی است که واقعیت‌های بیرونی به‌طور فزاینده‌ای به‌عنوان خصوصیات فکری یا گفتمان‌های مردم محلی تبدیل شده است و ارتباطات جنسیتی به‌واسطه مکانیسم‌های خارج از روستا تعیین می‌شود. به‌هر حال، محققان روابط امروزی زن و مرد در کشاورزی را محصول گذار و انتقال اقتصاد روستایی از نظام انباشت‌فوردیست به پسافوردیست، از تولیدگرایی به پساتولیدگرایی و استراتژی‌های متنوع و چندبُعدی، از صنعتی‌شدن به پسا صنعتی‌شدن و اقتصاد خدماتی می‌دانند.

در این میان می‌توان به‌طور ساده ارتباط بین بازساخت جهانی اقتصاد کشاورزی و تغییرات هویت جنسیتی را تشخیص داد، اما این خود مشکل‌ساز است و اوضاع را به نوعی پیچیده می‌کند. بدین شرح که در روش‌شناسی‌های پیشین، هویت کنش‌گران روستایی ثابت و محدود و ارتباطات بیشتر محلی بود، ولی هویت‌های مردم محلی در نتیجه ساخت‌های روستابودگی دور از همگنی و ثبات رقم می‌خورد. هالووی (۲۰۰۲) به‌طور خلاصه هویت را در حال تغییر، قابل تبدیل و با ظرفیتی چندگانه در نظر می‌گیرد. از این‌رو تمایل بر تفکر سازنده و الهام‌بخش در مطالعات روستایی برای بررسی مجدد پدیده‌های تحقیقاتی در سبک جدید به‌عنوان بازنمای اجتماعی وجود دارد (Mormont, 1990).

لیتل^۶ (۲۰۰۶) درباره نقش زنان در کشاورزی به سه دوره مختلف اشاره می‌کند (تصویر شماره ۱). در دوره اول (دهه ۱۹۷۰) زنان به کار خانگی می‌پرداختند، گاهی به مرد در کارهای کشاورزی کمک می‌کردند. گفتمان مردسالاری با این محتوا که کشاورزی صرفاً شغلی مردانه است و زنان در آن جایگاهی ندارند، تابعیت زنان را می‌رساند و در سایه بازتولید اجتماعی زنان

فراگیرشدن کار زنان در بخش کشاورزی به‌وسیله روندهایی از تحولات جهانی اقتصاد کشاورزی و چندکارکردی‌شدن آن مشخص می‌شود، خروجی آن در انواع مختلفی از نتایج فضایی انعکاس یافته و در مجموع به نتایج منحصر به فرد محلی ختم شده است (Meijer, 2007). در میان مردم ساخت می‌یابد و محصول تعاملات اجتماعی است و در ذهن ساکنان محلی جای دارد تا جریان‌های بیرونی (Hogart, 1990) به‌همین خاطر است که در روش‌شناسی‌های کنونی از یک طرف به چشم‌اندازهای اجتماعی مختلف در یک مکان پرداخته می‌شود و از طرفی دیگر سعی بر این است که گفتمان‌های اخلاقی متفاوت که پاسخی به فرایند تغییرات روستایی است، در جوامع محلی استخراج شود (Paniagua, 2014).

همه این روش‌ها به تدریج به سمت بررسی بیشتر موضوع روستابودگی^۲ سکونتگاه‌ها جهت‌گیری می‌شود (Paniagua, 2014) و ما را به بازنمایی‌های متفاوتی^۳ از هویت جنسیتی^۴ در بخش کشاورزی هدایت می‌کند. سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که به چه میزان تغییرات هویتی زنان در بخش کشاورزی در پیوند با بازنمایی‌های گوناگون روستابودگی (در کنار تحولات جهانی اقتصاد کشاورزی) است؟ هدف از تدوین مقاله حاضر بازنمایی متفاوت هویت‌های جنسیتی و ابعاد پیچیده مرتبط با آن در بخش کشاورزی قوشخانه از توابع شهرستان شیروان است (کمتر جایی را در کشور سراغ داریم که زنان تمام امور مربوط به کشاورزی را به‌عهده گیرند و مردان کمترین دخالت را در این بخش داشته باشند). در این مقاله بر این نکته تأکید شده است که جنسیت با متن‌های موقعیتی و طبیعی ساخت می‌یابد و نه صرفاً با گفتمان‌های مردمی که حرکتی به‌سوی ترسیم کلیت فضای جنسیتی باتوجه به چارچوب مفهومی کیت هالفاکری^۵ است.

۲. مروری بر ادبیات موضوع

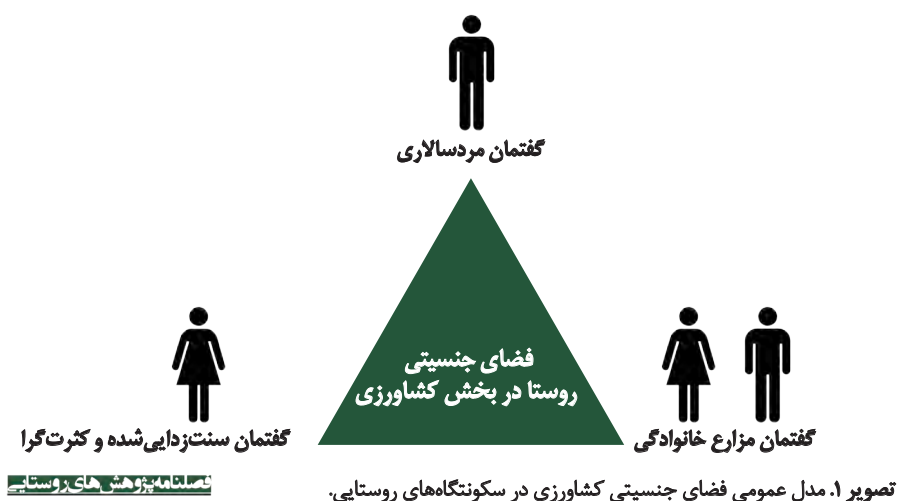
چندگانگی روستابودگی و هویت‌های متفاوت جنسیتی در بخش کشاورزی

در سال‌های اخیر، بحث درباره جنسیت و روستابودگی به‌منظور تمرکز بر مفاهیم مردسالاری و زن‌سالاری و تشخیص تسلط ویژگی‌های محلی در تثبیت ساخت‌های جنسیتی نسبت به جریان‌های قدرت (نظام سرمایه‌داری) توسعه نظری و تجربی یافته است (Little, 2002). این تأکیدی بر نمایش واقعی زنان در بخش کشاورزی است و ارزش‌ها و انتظاراتی که از هویت‌های جنسیتی می‌رود. تمایل زنان برای به‌عهده‌گرفتن

2. Rurality
3. Different representation
4. Gender identity
5. Keith Halfacree

6. Little

روستایی را در مقام همسر قرار می‌دهد و به محیط خانه محدود می‌سازد؛ در دوره دوم (دهه ۱۹۸۰) شاهد حضور بیشتر زنان را در فعالیتهای مزرعه و کارهایی هستیم که به اقتصاد خانوار کمک می‌کند.

گفتمان مزارع خانوادگی به این نکته اشاره دارد که زن در کنار مرد کمک‌حالی برای انجام فعالیت‌های کشاورزی است و به‌عنوان دستیار مرد در زمین محسوب می‌شود؛ در دوره اخیر (از سال ۱۹۹۰ به بعد) زن به‌عنوان کارآفرین، مسئولیت اداره مزرعه را به عهده دارد و در فرایند تصمیم‌گیری درگیر است.

باید گفت روستابودگی جنسیتی صرفاً به گفتمان‌های اجتماعی و اخلاقی ختم نمی‌شود و هستارهای مادی و طبیعی نیز از ضمایم اصلی آن در شکل‌دهی به هویت‌های متنوع زنان و مردان در بخش کشاورزی است. چیزی که وجود دارد فراتر از مسائل اجتماعی (ذهنی) است. روستا نوعی پیچیدگی مادی را به نمایش می‌گذارد که به راحتی نمی‌توان آن را حتی با ظریف‌بینانه و باریک‌بینانه‌ترین دسته‌بندی‌های اجتماعی فرو کاست و یا ساده کرد. (Murdoch, 2003) به عبارتی دیگر، ساخت‌گرایی اجتماعی به تنهایی توانایی شناخت جریان‌های به‌وجودآورنده واقعیت را

گفتمان سنت‌زدایی‌شده و کثرت‌گرا که به درک مشارکت زنان در مزرعه رسیده است، به‌دنبال تغییر ماهیت روابط زن و مرد در روستا، به زنانه‌کردن فضای کشاورزی فکر می‌کند. زمانی که مطالعه موردی انجام شود، ممکن است گفتمان سنت‌زدایی‌شده

7. Detraditionalization

ندارد. (Cruickshank, 2009)

این قالب فکری، متن^{۱۴} به خصوصیات ترکیبات گوناگون جنسیتی اشاره دارد (Somerville, Smith, & McElwee, 2015)، که به صورت نقش‌های محلی و تقسیم کار اقتصادی مردسالار، پدرسالار یا خانوادگی و زن سالار بروز و ظهور می‌یابد.

در نگاه اول، شاید این ذهنیت ایجاد شود که در ناحیه مطالعه‌شده ترکیب جنسیتی فعالیت در بخش کشاورزی زن‌سالار باشد؛ در حالی که با تأمل در این موضوع درمی‌یابیم که این ساختار خود را در شکل هویت مردسالار با خمیرمایه‌ای خانوادگی نشان می‌دهد. زمان، به تغییر سازوکار جریان‌هایی (جهانی، دولتی، رسانه‌ای، محافل علمی و تحقیقاتی) مربوط است که پیوسته به دنبال دست‌کاری ترکیبات فعالیت باهدف تربیت نیروی کار انضباطی است و با فعالیت‌های زن و مرد در بخش کشاورزی دیدگاه آرمان‌گرا دارد. این با تحولاتی پیوند دارد که با ترکیب فعالیت زن و مرد در دهه‌های اخیر در بخش کشاورزی به وجود آمده و از گذارهایی تبعیت می‌کند که با توجه به بازتاب‌های جهانی شدن و نظارت‌های دولتی و رسانه‌ای و علمی در ارکان اقتصادی و اجتماعی روستایی ظاهر شده است. مکان علاوه بر موقعیت مادی یا قرارگاهی برای فعالیت‌های روزانه و موقعیت در شبکه‌های اجتماعی، فعل و انفعالات جنسیتی پیچیده‌ای است که به یادمان‌های اجتماعی و هویت و حس محل متعلق است (Masuda & Garvin, 2008). مبتنی بر ادبیات تحقیق، فضای روستایی و رفتاری ناحیه مطالعه‌شده در سطح خرد منعکس‌کننده مثلث سه‌گانه فضای روستابودگی است و با تقسیم‌بندی فضای روستایی هالفاکری منطبق است.

هدف تجربی مقاله، انعکاس هویت‌های متفاوت فعالیت زنان و ابعاد پیچیده مرتبط با آن در سکونتگاه‌های روستایی بخش قوشخانه از توابع شهرستان شیروان است (تصویر شماره ۳). بخش قوشخانه ۳۰ روستای با سکنه و ۱۱ هزار و ۱۲۵ نفر جمعیت دارد (طبق سرشماری ۱۳۹۰). بخش قابل ملاحظه‌ای از این بخش را واحدهای کوهستانی و تپه‌ای تشکیل داده است. ضمن اینکه در مقیاس کوچک، نواحی دشتی و هموار نیز مشاهده می‌شود. طبق موقعیت جغرافیایی غالب بهره‌برداری‌های کشاورزی، کوچک‌مقیاس و خردمالک است.

با نگاهی به سکونتگاه‌های روستایی در قوشخانه متوجه می‌شویم که زنان روستایی مسئولیت‌های کشاورزی و دامداری را برعهده دارند و برخلاف روند عمومی، کاهش و غفلت از کشاورزی سنتی و معیشتی در طیف گسترده‌ای از نواحی کوهستانی نقش مهمی را در استمرار این بخش ایفا می‌کند (López-i-Gelats, Tabara, & Bartolomé, 2009). بنابر قاعده روش‌شناسی کیو ۹۰ نفر از زنان روستایی برای تبادل اطلاعات به‌عنوان شرکت‌کنندگان در پژوهش، برای دستیابی به دیدگاه‌های مختلف محلی انتخاب شدند. براساس سه گفتمان مطرح‌شده در ادبیات تحقیق، ۵۰

در این میان، کیت هالفاکری (۲۰۰۶) بحث جامعی را برای گردآوری اشکال مختلف اندیشه روستایی به تبعیت از نظرات هانری لوفور^۸ و دیوید هاروی^۹ مطرح کرده است. چهارچوب مفهومی پیشنهادی او نه تنها به‌عنوان نظریه جدید بلکه به‌منزله مدل پیچیده‌ای از فضای روستایی ارائه می‌شود و بر لحاظ کردن جنبه‌های مختلف و درهم‌پیچیده فضا به‌عنوان پایه‌ای در روش‌شناسی تحقیقات روستایی تأکید می‌کند (Heley & Jones, 2012). عناصر سه‌گانه کلیت فضای عمومی روستا بدین شرح است (تصویر شماره ۲):

۱. موقعیت‌های روستا^{۱۰} (بعد مادی و طبیعی) که در روال‌های فضایی متمایز از نظر فعالیت‌های تولید یا مصرف احاطه شده است؛
۲. بازنمایی‌های رسمی روستا^{۱۱} (جریان‌های جهانی و ملی) را علائق نظام سرمایه‌داری و چرخش فرهنگی برنامه‌ریزان و سیاست‌مداران ابراز می‌دارند؛
۳. زندگی روزمره روستا^{۱۲} (ذهنیت محلی) که با سطوحی از ثبات یا انعطاف ذهنی و متنوع است و مقوله‌های دیگر را نقض می‌کند (Halfacree, 2007).

۳. روش‌شناسی تحقیق

معمولاً جغرافیای فرهنگی و اخلاقی و مطالعه هویت‌های محلی به اعمال اجتماعی (واکنش به جریان‌های بیرونی با پیش‌زمینه محلی) و فضایی (خصوصیات موقعیتی و مادی) نزدیک است و با روش‌شناسی کیفی پیوند دارد (Valentine, 2008). در زمینه این مطالعات از رویکردی استفاده شده است که می‌توان به‌طور هم‌زمان پویایی هویت‌های جنسیتی (وقایع و رویدادهای اجتماعی متأثر از فرایندهای جهانی و سیاست‌های ملی) و وضعیت‌های اخلاقی در محل (پیشینه فرهنگی و پایبندی به سنت‌های مردسالار) را به‌وسیله مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته و با اصول مندرج در روش کیو لحاظ کرد. در این ارتباط گفتمان‌های متنوعی در سطح کلان و خرد به‌وسیله نرم‌افزار PQ Method استخراج شده است. ضمن اینکه نباید از چشم‌اندازهای طبیعی و مادی دخیل در شکل‌گیری هویت‌های جنسیتی در بخش کشاورزی غافل شد.

این خط فکری به موازات دیدگاه مرداک^{۱۳} (۲۰۰۳) درباره روستابودگی است. روستابودگی جنسیتی در ناحیه مطالعه‌شده به‌واسطه متن و زمان و مکان قابل تعریف و مفهوم‌سازی است. در

8. Henri Lefebvre
9. David Harvey
10. Rural locality
11. Representations of the rural
12. Lives of the rural
13. Murdoch

14. Context

تصویر ۳. نقشه ناحیه مطالعه‌شده.

روستاهای روستایی

تا قبل از این مردان اداره امور اقتصادی و سیاسی خانواده را عهده‌دار بودند. مردان با سران خانواده‌های دیگر، ریش‌سفیدان، کدخداهای، کلاتری‌ها و طایفه‌ها ارتباط داشتند. فعالیت در امور زراعی به‌عهده مردان بود. ضمن اینکه، رفت‌وآمد به شهر و مبادلات اقتصادی با دکان‌دارها و پبله‌وران و دیگر افراد عشایر برعهده مردان بود. در حالی که امور داخلی چادر از قبیل پخت‌وپز، دوشیدن شیر و تولید لبنیات و صنایع دستی و تربیت فرزندان بر عهده زنان بود. پرورش دام به ویژه گله‌چرانی نیز اغلب به‌وسیله پسران انجام می‌شد. با یک‌جانشینی و تغییر رویه زندگی عشایری به روستایی، بسیاری از وظایف درون‌کوچی به کارکردهای جدید منظور شده در روستا انتقال پیدا کرد.

بدین ترتیب، سرپرست خانوار با حفظ سمت گذشته به امر زراعت مشغول شد؛ ضمن اینکه مسئولیت رفت‌وآمد به شهر را نیز کماکان بر عهده داشت. رمه‌گردانی به سبک عشایر به گله‌داری به شیوه دام‌پروری تغییر یافت و فرزندان به چرای دام در مراتع اطراف روستا مشغول شدند. زنان خانوار بیشتر در امور خانه‌داری و نگهداری و تربیت فرزندان مشغول شدند. ضمن اینکه، رسیدگی به امور دام و تولید فراورده‌های لبنی و نگهداری از طیور را نیز عهده‌دار بوده و در امر صنایع دستی نیز اشتغال داشتند. در دو دهه اخیر با حساسیت دولت بر حفظ ذخایر طبیعی و محیط زیست، نظارت بر مراتع بیشتر شد و از ورود دام و چرای بی‌رویه در ناحیه قوشخانه جلوگیری می‌شود.

با تعیین ضوابط و شرایط بهره‌برداری، مراتع تابع رعایت زمان چرای دام شده‌اند و نظارت می‌شوند. از طرفی، کمپین سازمان‌های دوستدار طبیعت و هشدارهای زیست‌محیطی بر حساسیت موضوع افزوده و ضرورت نظارت بر مراتع و عرصه‌های طبیعی را تشدید کرده است. ضمن اینکه، رسانه‌های عمومی نیز همواره نگرانی‌های خود را در ارتباط با تخریب مراتع و حفظ

عبارت جمع‌آوری شد که با انجام تغییرهای لازم برای روایی عبارت‌ها مانند حذف عبارت‌های مشابه و تکراری یا رفع ابهام آن‌ها، ۳۱ عبارت به‌عنوان عبارت‌های نهایی نمونه کیو در پژوهش حاضر انتخاب شد که در جدول شماره ۲ این عبارات مشخص شده‌اند. طی سال‌های متمادی شیوه زندگی کوچ‌نشینی در این ناحیه مرسوم بود و حرکت از ییلاق به قشلاق و بالعکس انجام می‌شد. با وجود یک‌جانشینی هنوز اندکی از آداب و رسوم عشایری در رفتار اجتماعی و فرهنگی ساکنان بخش قوشخانه دیده می‌شود.

۴. یافته‌ها

کلیت فضای روستایی و تولید هویت‌های جنسیتی در بخش کشاورزی

بازنمایی‌های رسمی روستا؛ با بررسی مجدد تاریخ سیر تحولات تقسیم کار و نقش‌های محلی در بخش کشاورزی ناحیه قوشخانه این ذهنیت ایجاد می‌شود که پیوسته جریان‌هایی سعی داشتند که بر کارکردهای جنسیتی نظارت داشته باشند و به‌دنبال این بودند که کنش مردان و زنان روستایی را در درون نظم‌هایی جاسازی کنند. تلاش برای شکل‌دهی به تقسیم کار اقتصادی و اجتماعی از طرف کسانی است که می‌کوشند بر فضای زیستی روزمره با تغییرات همیشگی‌اش حاکم شوند؛ از جمله دولت، رسانه، شرکت‌های اقتصادی و مؤسسات علمی و تحقیقاتی. در حالی که فضای اجتماعی همواره از مرزهای تصور شده و اشکال تنظیم شده فراتر می‌رود. زندگی عشایری که در طول سالیان طولانی به‌عنوان شیوه معیشتی غالب در ناحیه محسوب می‌شد و سازوکارهای درونی مختص به خود را در پیوند با تقسیم کار خانوادگی داشت، با سیاست‌های یک‌جانشینی و از سرگذراندن نوعی از سبک زندگی روستایی نزدیک به شهر، اهمیت خود را از دست داد و رو به نابودی رفت.

جدول ۱. ماتریس بارهای عاملی هویت جنسیتی کشاورزان پس از چرخش عامل‌ها به تفکیک روستاها.

طبقه‌بندی کیو	عامل ۱	عامل ۲	طبقه‌بندی کیو	عامل ۱	عامل ۲
آق قلعه	۰/۸۲۲	-۰/۳۶۴	کاکلی	-۰/۲۳۸	۰/۷۸۷
امیرخان	۰/۴۲۳	-۰/۶۳۱	کلاته زمان	۰/۶۱۹	-۰/۱۹۶
باغ	۰/۴۱۸	-۰/۳۹۵	ینگی قلعه بالا	۰/۳۵۲	۰/۶۹۸
تفتازان	۰/۳۹۷	-۰/۳۳۱	ینگی قلعه پایین	-۰/۲۴۲	۰/۸۱۴
حصار	-۰/۲۵۲	-۰/۵۱۲	برزلان سفلی	۰/۷۰۱	۰/۴۷۹
خیرآباد	۰/۷۷۷	-۰/۲۵۳	برزلان علیا	۰/۳۶۱	۰/۵۷۱
دده خان	۰/۶۵۴	-۰/۵۸۰	پیره	۰/۴۴۵	۰/۴۹۴
زو	۰/۶۷۲	-۰/۵۰۷	چنگاه	۰/۶۱۹	۰/۵۵۵
زیدر	۰/۷۰۹	-۰/۱۸۶	چورچوری	۰/۴۱۶	۰/۴۱۱
سرانی	۰/۳۳۸	-۰/۰۵۱	حلواچشمه	۰/۶۵۶	۰/۴۸۶
سرداب	۰/۸۸۹	-۰/۰۵۴	ریاط	۰/۷۳۶	۰/۳۶۵
سولدی	-۰/۲۷۹	-۰/۸۴۲	سنجد	۰/۵۹۸	۰/۵۵۲
قیز	۰/۵۲۳	-۰/۴۴۴	شناقی سفلی	۰/۷۰۳	۰/۴۴۶
قلهک سفلی	-۰/۱۵۴	-۰/۷۸۲	شناقی علیا	۰/۳۹۵	۰/۵۷۱
قلهک علیا	۰/۶۱۸	-۰/۵۵۹	قلعه علی محمد	۰/۵۳۵	۰/۴۲۵

مجله پژوهش‌های روستایی

محیط زیست ابراز می‌کنند.

در کشاورزی دست بکشند و به امید یافتن شغل بهتر با درآمد بالاتر به شهر مهاجرت کنند. از طرفی با قرار گرفتن در معرض جریان‌های جهانی و رقابت‌های تجاری ناشی از کشاورزی، دیگر رکن اصلی اقتصاد روستایی در نواحی کوهستانی و تپه‌ای محسوب نمی‌شود. در واقع کاربری اصلی زمین به رسم گذشته باقی مانده است، ولی رکود شدید کشاورزی نیز تجربه می‌شود.

کشاورزی در نواحی کوهستانی به‌طور گسترده‌ای با کارآفرینی‌های جدید و فعالیت‌های متنوع همانند گردشگری مزرعه و تولیدات خاص و ارگانیک مربوط به آن معاوضه شده و به جای تولید برای بازار با تقاضای ساکنان شهری مواجه است. زنان روستایی اغلب پیشگامان استفاده از ابتکارات جدید در نواحی روستایی هستند و تولید محصولات سنتی و محلی به‌وسیله زنان صورت می‌گیرد. این تغییر رویه، زنان را از نیروی کار تابع و نامرئی به اعضای فعال در قوشخانه تبدیل کرده است. به‌گونه‌ای که زنان روستایی با حفظ مسئولیت قبلی، امور کشاورزی و دام‌پروری را برعهده و اقتصاد روستا را در دست دارند. با گذر زمان این روند به‌تدریج خود را به‌صورت دلالت‌های زن‌سالاری و کم‌رنگ‌شدن نقش مردان در روستا نشان می‌دهد.

زندگی‌های روزمره روستایی: این چشم‌انداز از کلیت فضای

تأکید عمومی بر گسترش و ترویج بخش کشاورزی و کاهش وابستگی به درآمد گله‌داری و پرورش سنتی دام در مراتع است. سازمان‌های متولی در زمینه این موضوع از طریق برخی از حمایت‌ها سعی در چرخش ساختار اقتصادی روستا به سمت فعالیت کشاورزی در بخش قوشخانه دارند. ضمن اینکه، دولت از بخش دامداری غافل نبوده و تلاش‌هایی برای صنعتی کردن این فعالیت در قالب پرورش دام‌های سنگین کرده است. براساس القائات حکومت‌مندی هدف نفوذ به عمق جوامع از قبل مستقل و فروپاشی اقتصاد مبتنی بر خانواده و پیوستن آن به سطح اقتصاد ملی است.

از آنجایی که فضای ایده‌آل و مطلوب کشاورزی برای برنامه‌ریزان باوجود حساسیت‌های زیست‌محیطی هنوز هم مزارع بزرگ‌مقیاس و تجاری است و تولید انبوه و بهره‌وری اقتصادی در دستور کار قرار دارد؛ لذا سیستم کشاورزی دهقانی و خرده‌مالکی در قوشخانه نتوانست در سیاست‌های جدید ایفای نقش کند و در رکود قرار گرفت. کاهش تعداد نیروی فعال در مزرعه، نبود انگیزه برای ارتقای شیوه‌های سنتی و رهاسازی زمین‌های کشاورزی در طیف گسترده‌ای از سکونتگاه‌های روستایی گواهی بر این مدعاست. بدین ترتیب، مردان قوشخانه‌ای ترجیح می‌دهند از کار

جدول ۲. میزان امتیازهای عاملی و رتبه هریک از عبارتهای نمونه.

عبارت‌های نمونه		عامل ۱		عامل ۲	
رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز
۱	۰/۷۰۴	۱۲	۱/۵۲۳	۱	۱/۵۲۳
۲	۰/۴۰۳	۱۵	۱/۵۱۱	۲	۱/۵۱۱
۳	۰/۴۴۲	۱۴	-۰/۱۹۷	۲۱	-۰/۱۹۷
۴	۰/۰۳۴	۱۹	۱/۳۰۴	۴	۱/۳۰۴
۵	-۰/۵۱۴	۲۳	-۰/۳۴۳	۲۲	-۰/۳۴۳
۶	۰/۲۱۶	۱۸	۱/۳۷۰	۳	۱/۳۷۰
۷	۰/۲۹۰	۱۷	۱/۱۷۸	۶	۱/۱۷۸
۸	-۰/۷۷۱	۲۴	-۰/۰۸۱	۱۹	-۰/۰۸۱
۹	۰/۳۰۸	۱۶	۱/۲۰۳	۵	۱/۲۰۳
۱۰	۱/۲۵۰	۱	۱/۰۴۰	۷	۱/۰۴۰
۱۱	۱/۱۳۲	۴	۰/۷۴۱	۸	۰/۷۴۱
۱۲	۰/۹۲۹	۶	۰/۴۰۳	۱۲	۰/۴۰۳
۱۳	۰/۹۷۱	۵	۰/۴۱۲	۱۱	۰/۴۱۲
۱۴	۰/۷۸۶	۹	۰/۴۷۰	۹	۰/۴۷۰
۱۵	۱/۱۷۹	۲	۰/۴۱۳	۱۰	۰/۴۱۳
۱۶	۰/۵۳۲	۱۳	۰/۱۶۳	۱۸	۰/۱۶۳
۱۷	۰/۷۷۶	۱۰	۰/۲۲۳	۱۵	۰/۲۲۳
۱۸	۰/۹۲۷	۷	۰/۱۷۸	۱۷	۰/۱۷۸
۱۹	۱/۱۵۵	۳	۰/۲۰۴	۱۶	۰/۲۰۴
۲۰	۰/۷۳۱	۱۱	۰/۲۲۹	۱۴	۰/۲۲۹
۲۱	۰/۹۱۱	۸	۰/۳۰۸	۱۳	۰/۳۰۸
۲۲	-۰/۲۳۵	۲۰	-۱/۹۳۵	۳۰	-۱/۹۳۵
۲۳	-۰/۷۹۱	۲۵	-۱/۲۹۴	۲۷	-۱/۲۹۴
۲۴	-۰/۴۸۷	۲۲	-۰/۵۲۸	۲۴	-۰/۵۲۸
۲۵	-۰/۳۴۵	۲۱	-۰/۱۲۶	۲۰	-۰/۱۲۶
۲۶	-۰/۸۶۴	۲۶	-۰/۴۰۷	۲۳	-۰/۴۰۷
۲۷	-۲/۲۱۹	۳۱	-۱/۴۵۳	۲۹	-۱/۴۵۳
۲۸	-۱/۸۶۶	۳۰	-۱/۳۹۸	۲۸	-۱/۳۹۸
۲۹	-۱/۱۸۲	۲۷	-۰/۸۳۳	۲۵	-۰/۸۳۳
۳۰	-۱/۴۸۷	۲۸	-۱/۱۸۸	۲۶	-۱/۱۸۸
۳۱	-۱/۶۳۱	۲۹	-۱/۹۶۷	۳۱	-۱/۹۶۷

نتیجه‌گیری‌ها و پیشنهادها

ترجیحات ذهنی متنوعی است که بر گرایش‌های رادیکالی برخی از سکونتگاه‌های روستایی صحنه می‌گذارد. داده‌های به‌دست آمده از مصاحبه نیمه‌ساخت، در نرم‌افزار PQ Method وارد شد تا

روستایی براساس منافع فردی در مقابل محدودیت‌های روزمره زندگی است. در واقع، این نوع از روستابودگی علیه نظم مسلط در فضا و خلاف روال معمول عمل می‌کند و حاوی

جدول ۳. امتیاز عاملی عبارتهای کیو.

عبارت‌های نمونه	عامل ۱	عامل ۲
۱. کشاورزی شغلی مردانه است و زنان در برخی از کارها (مانند وجین کردن و...) می‌توانند در آن فعالیت داشته باشند.	۱	۳
۲. وظیفه اصلی زن کار خانگی است، اما می‌تواند در کنار آن به فعالیت‌های کشاورزی هم بپردازد.	۱	۳
۳. مرد در کنار کارهای کشاورزی می‌تواند در امور خانه و نگهداری دام و... کمک‌حال زن باشد.	۱	۰
۴. مشارکت زن در کنار مرد در امور کشاورزی می‌تواند منافع زیادی را برای خانواده داشته باشد.	۰	۲
۵. زنان بدون توجه به زرق و برق زندگی امروزی به همسرانشان در امور کشاورزی کمک می‌کنند.	-۱	۰
۶. سختی کار کشاورزی برای مرد با کمک زن می‌تواند کاهش یابد.	۰	۳
۷. زن در کنار مرد می‌تواند در تعیین نوع محصول و فروش آن مشارکت داشته باشد.	۰	۱
۸. مشارکت در امور کشاورزی برای زن لذت‌بخش است.	-۱	۱
۹. زن در نبود مرد (مهاجرت فصلی به شهر برای کار) می‌تواند امور کشاورزی را به‌دست بگیرد و مزرعه را اداره کند.	۱	۲
۱۰. کشاورزی شغلی مردانه است و زن نباید در آن دخالتی داشته باشد.	۳	۱
۱۱. این مردان هستند که تصمیم می‌گیرند و زنان چاره‌ای جز اطاعت ندارند.	۲	۱
۱۲. زن از لحاظ فیزیک بدنی و قوای جسمانی برای انجام فعالیت کشاورزی ساخته نشده است.	۳	۲
۱۳. زن باید به کار خانگی، به‌ویژه خانه‌داری و مراقبت از کودکان بپردازد.	۳	۲
۱۴. کشاورزی فعالیتی سنگین و طاقت‌فرساست و برای سلامتی زن مضر است.	۱	۱
۱۵. مرد اجازه نمی‌دهد زن در کارهای کشاورزی شرکت کند و تأکید دارد که وظیفه زن باید رسیدگی به امور خانه باشد.	۳	۲
۱۶. زنان از پس کارهایی چون آبیاری و کشت محصول برنمی‌آیند.	۱	۱
۱۷. نباید انتظار داشت مرد هم بیرون از خانه و هم در خانه کار کند.	۱	۱
۱۸. مالکیت زمین کشاورزی باید از آن مرد باشد.	۲	۱
۱۹. مردان صلاح خانواده را بهتر تشخیص می‌دهند.	۳	۱
۲۰. زنان باید به کار در خارج مزرعه نظیر (خیاطی، آرایشگری، صنایع دستی و...) بپردازند.	۱	۱
۲۱. سطح سواد زن به جایی نرسیده است که به امور کشاورزی بپردازد و مهارت به‌کارگیری از ماشین‌آلات کشاورزی را ندارد.	۲	۲
۲۲. زن توانایی این را دارد تا به تنهایی امور کشاورزی را مدیریت کند.	-۳	-۳
۲۳. زن توانایی و مهارت این را دارد که از ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی استفاده کند.	-۱	-۱
۲۴. زنان از منابع بانکی و تسهیلات وام در امور کشاورزی استفاده می‌کنند.	-۱	-۱
۲۵. زنان روستایی در کلاس‌های ترویجی و آموزشی کشاورزی حضور فعال دارند.	۰	۱
۲۶. زنان در تهیه نهاده‌های کشاورزی مشارکت دارد.	-۲	۰
۲۷. زنان تمامی مراحل کاشت و آبیاری و برداشت کشاورزی را به عهده گرفته‌اند.	-۲	-۲
۲۸. فروش محصولات کشاورزی به عهده زن است.	-۲	-۲
۲۹. زنان برای حل مشکلات کشاورزی به‌طور مداوم با ادارات و سازمان‌های دولتی در ارتباط هستند.	-۲	-۱
۳۰. زنان برای تهیه لوازم موردنیاز کشاورزی به مراکز شهری رفت‌وآمد می‌کنند.	-۲	-۱
۳۱. دخل و خرج خانواده به عهده زن است.	-۳	-۳

جدول ۴. موقعیت‌های روستا و هویت‌های جنسیتی در بخش کشاورزی.

نقش‌های جنسیتی	موقعیت‌های روستا
زن‌سالار	آق قلعه (تپه ماهور، خرده‌مالک)، خیرآباد (کوهستانی، خرده‌مالک)، زو (کوهستانی، خرده‌مالک)، زیدر (تپه ماهور، بزرگ‌مالک)، سرانی (کوهستانی، خرده‌مالک)، سرداب (کوهستانی، خرده‌مالک)، قیز (کوهستانی، خرده‌مالک)، کلانه زمان (کوهستانی، خرده‌مالک)، برزلان سفلی (تپه ماهور، خرده‌مالک)، جنگاه (دشتی، بزرگ‌مالک)، رباط (دشتی، بزرگ‌مالک)، سنجد (دشتی، بزرگ‌مالک)، باغ (تپه ماهور، خرده‌مالک)، سولدی (دشتی، بزرگ‌مالک)، کاکلی (کوهستانی، خرده‌مالک)، ینگلی قلعه پایین (دشتی، بزرگ‌مالک)، برزلان علیا (تپه ماهور، خرده‌مالک)، شناقی سفلی (تپه ماهور، خرده‌مالک)، شناقی علیا (تپه ماهور، خرده‌مالک).
مزارع خانوادگی	تفتازان (تپه ماهور، خرده‌مالک)، دده خان (تپه ماهور، خرده‌مالک)، پیره (تپه ماهور، خرده‌مالک)، حلواچشمه (تپه ماهور، خرده‌مالک)، حصار (دشتی، بزرگ‌مالک)، قلهک سفلی (دشتی، بزرگ‌مالک)، قلهک علیا (دشتی، بزرگ‌مالک)، ینگلی قلعه بالا (دشتی، بزرگ‌مالک).
مردسالار	امیرخان (تپه ماهور، خرده‌مالک)، چورچوری (تپه ماهور، خرده‌مالک)، قلعه علی محمد (تپه ماهور، خرده‌مالک).

مصادیق جنسیت‌های روستایی

باز هم سعی می‌شود قسمت‌های اصلی کار در مزرعه بر عهده مردان باشد. در مقابل، عبارت «دخل و خرج خانواده به عهده زن است» پایین‌ترین رتبه (۳۱) و کمترین امتیاز عاملی (۱/۹۶۷-) را دارد؛ یعنی هنوز هم زنان روستایی مردان را سرپرست خانوار می‌دانند و از حیث مالی به آن‌ها وابسته هستند.

جدول شماره ۳ نشان می‌دهد ذهنیت شرکت‌کنندگان نسبت به هر عبارت چه بوده است و در برابر سوال‌های مندرج در مصاحبه چه موضعی گرفته‌اند. اظهار نظرهای شرکت‌کنندگان به تناسب بین طیف‌های بیشترین موافقت تا بیشترین مخالف قرار خواهد داشت. در این میان، گزینه‌های (۱) و (۱-) بیشترین تأثیر را در تعیین هویت‌های جنسیتی در بخش کشاورزی بخش قوشخانه دارد. با توجه به عبارت‌های نمونه به دست آمده از هر عامل، دو گفتمان از نقش زنان در کشاورزی قابل استخراج است که باید تحلیل شود: گفتمان مردسالاری و گفتمان مزارع خانوادگی.

۱. گفتمان مردسالاری: بر اساس عبارت‌های نمونه در **جدول شماره ۳**، زنان قوشخانه‌ای این ذهنیت را دارند که کشاورزی شغلی مردانه است و نباید در آن دخالتی داشته باشند (۳)؛ زیرا مردان اجازه نمی‌دهند که آن‌ها در کارهای کشاورزی شرکت کنند (۳:۲). آن‌ها معتقدند مردان صلاح خانواده را بهتر تشخیص می‌دهند و منطق ایجاب می‌کند که آن‌ها مشغول وظایف خود یعنی رسیدگی به امور خانه و تربیت فرزندان باشند تا تصمیم‌گیری درباره اقتصاد خانواده (۳:۳؛ ۳:۵).

استدلال بر این است که زن از لحاظ فیزیک بدنی و قوای جسمانی برای انجام فعالیت کشاورزی ساخته نشده است (۳:۶). با اینکه زنان می‌توانند به تنهایی امور کشاورزی را مدیریت کنند (۳-۲۰) و تمامی مراحل کاشت و آبیاری و برداشت کشاورزی را به عهده گیرند، ولی با این کار مخالف هستند (۲-۳۱). ضمن اینکه، تمایلی هم به برقراری ارتباط با بازار، رفت‌وآمد به شهر و ادارات و سازمان‌های دولتی ندارند (۲-۳۰؛ ۲-۲۸؛ ۲-۲۷).

۲. گفتمان مزارع خانوادگی: همان‌طور که عبارت‌های نمونه

به کمک تحلیل عاملی کیو، ذهنیت مختلف زنان قوشخانه‌ای شناسایی و به کمک آن به سوال اصلی تحقیق پاسخ داده شود.

در این نرم‌افزار عامل‌ها به روش واریماکس^{۱۵} که نوعی چرخش متعامد است، چرخش یافتند. **جدول شماره ۱** کل واریانس تبیین‌شده را نشان می‌دهد. نرم‌افزار با توجه به دیدگاه روستاییان سه عامل را شناسایی کرد. این سه عامل حدود ۵۶ درصد واریانس را پوشش می‌دهد که عوامل اول و دوم مهم تشخیص داده شده است و قابلیت تطبیق با روستابودگی و تعدد فضای سکونتگاهی ناحیه مطالعه‌شده را دارد.

امتیازهای عاملی و رتبه هر یک از عبارت‌های نمونه از هویت‌های جنسیتی به دست آمده از ناحیه قوشخانه در **جدول شماره ۲** آمده است. در عامل اول، عبارت «کشاورزی شغلی مردانه است و زن نباید در آن دخالتی داشته باشد» بهترین رتبه (۱) و بیشترین امتیاز عاملی (۱/۲۵۰) را دارد. در واقع، زنان قوشخانه‌ای هنوز هم به سنت‌های مردسالاری پایبند هستند و بر حفظ ارتباطات جنسیتی مثل گذشته اصرار می‌ورزند. در مقابل، عبارت «زنان تمام مراحل کاشت و آبیاری و برداشت کشاورزی را بر عهده گرفته‌اند» کمترین رتبه (۳۱) و پایین‌ترین امتیاز عاملی (۲/۲۱۹) را به خود اختصاص داده است.

با اینکه زنان تمامی مراحل مربوط به فعالیت‌های مزرعه را به عهده گرفتند، ولی نمی‌خواهند قبول کنند که مدیریت کشاورزی به‌طور کامل به آن‌ها واگذار شده است و مثل گذشته، مردان را گرداننده تمامی کارهای کشاورزی می‌دانند. در عامل دوم، عبارت «کشاورزی شغلی مردانه است و زنان در پاره‌ای از کارها (مانند وجین کردن و...) در آن فعالیت دارند» بهترین رتبه (۱) و بیشترین امتیاز عاملی (۱/۵۲۳) را به خود اختصاص داده است. مناسبات تولید در قوشخانه به گونه‌ای است که زنان تمایل دارند که در کنار مردان به شغل کشاورزی مشغول باشند تا اینکه مسئولیت به عهده گیرند. حال اگر مرد بنابه هردلیلی در مزرعه حضور نداشته باشد،

که مردم از واقعیت‌های محلی درون روستایی تصور می‌کنند.

گذشته از رمزگشایی زنانگی مناسبات تولید در ظاهر و اعتقاد به سنت‌های پیشین مردسالار در ذهن، موقعیت‌های روستا بعد مادی هم دارد و براساس عواملی مانند اندازه زمین و چرخه تولید موجب تنظیم میزان کار زنان در کشاورزی می‌شود. باید گفت کشاورزی به‌واسطه گذشته عشایری قوشخانه در مقایسه با گله‌داری و رمه‌گردانی رکن دوم اقتصاد سکونتگاه‌های روستایی را تشکیل داده و در حال حاضر هم وضع به همین منوال است. به‌عبارتی، تمرکز اصلی اقتصاد روستایی بر دامداری است و کشاورزی به‌عنوان شغلی جانبی، نقشی مکمل در تأمین درآمد خانوار دارد.

با تغییر رویه ساختار اقتصاد روستایی (به‌واسطه حساسیت زیست‌محیطی و سیاست‌های دولتی) و به‌دنبال آن کاهش وابستگی به مرتع و زندگی متکی به دام، کشاورزی نتوانست نقش درخوری در درآمدزایی و برآورده کردن مایحتاج ساکنان محلی ایفا کند. بدین ترتیب که اندازه زمین‌های کشاورزی در نواحی کوهستانی و تپه‌ای اجازه بهره‌برداری اقتصادی و تجاری شدن را در بازار رقابتی نمی‌داد و قابلیت گسترش نداشت. به‌همین خاطر، رهاسازی زمین دور از انتظار نبود و انتقال نیروی کار به نفع بخش‌های اقتصادی دیگر به‌ویژه مشاغل شهری از اثرات اصلی آسیب‌پذیری این شکل از بهره‌برداری‌های کوچک‌مقیاس است. با این حال، کاربری زمین و روندهای تولید کشاورزی به همان روال گذشته باقی مانده است و این مربوط به نقش‌های جنسیتی سنتی (کمک به همسر برای تأمین درآمد اضافی برای خانواده) و غیرسنتی (گسترش کارآفرینی‌های جدید) است.

خشک‌سالی‌های پیاپی در دو دهه اخیر تهدیدی جدی برای گله‌داری و رمه‌گردانی بوده و موجب شده است تا خسارات زیادی به مراتع و چراگاه‌های قوشخانه وارد شود. در این ارتباط، علوفه مراتع به شدت کاهش یافته است و دام‌ها به‌طور کامل چرا نمی‌کنند. متأسفانه دامداران در وضعیت وخیمی قرار دارند و تعدادی نیز دام‌های خود را برای فروش گذاشته‌اند. از آنجایی که وابستگی به کشاورزی امرار معاش خانوارهای قوشخانه‌ای را با مشکل مواجه ساخته است، به‌صورت اجباری کارهای مربوط به کشاورزی به زنان واگذار شده و مردان به امید یافتن شغل بهتر و سطح درآمد بالاتر به شهرهای اطراف مهاجرت کرده‌اند. ضمن اینکه، سرمایه‌دگی و تگرگ‌های ناگهانی نیز ضررهای فراوانی را به باغ‌ها و مزارع ناحیه وارد می‌سازد.

در این آسیب‌پذیری و محیط کاری توأم با ریسک چه بهتر که امور کشاورزی به زنان واگذار شود و گزینه‌های اشتغال دیگری گسترش یابد. علاوه بر آسیب‌پذیری و شکنندگی اکوسیستم نواحی کوهستانی و تپه‌ای، دوربودن از مراکز شهری به‌عنوان بازار فروش محصولات و دسترسی محدود و محرومیت‌های ناشی از آن خودبه‌خود توسعه فعالیت‌های کشاورزی و ماندگاری در

در جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، زنان قوشخانه با اینکه وظیفه اصلی خود را رسیدگی به امور منزل می‌دانند، ولی می‌خواهند به‌صورت پاره وقت در کنار همسران خود در مزرعه مشغول به کار شوند (۳؛ ۱؛ ۳؛ ۲). اعتقاد بر این است که با قرارگرفتن در کنار مرد از سختی کار در مزرعه کاسته می‌شود و به همسران خود کمک می‌کنند (۳؛ ۳). زنان موافقند که تنها در صورت نبود مرد (مهاجرت فصلی به شهر برای کار) می‌توانند امور کشاورزی را به‌دست بگیرند (۲؛ ۵). از طرفی مانند گفتمان مردسالاری قبول دارند که به‌تنهایی قادر به اداره کشاورزی نیستند (۱-؛ ۳۰) و با مشارکت مردان باید به امور مزرعه رسیدگی کرد (۲-؛ ۲۹).

با نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل عاملی کیو (مردسالاری و مزارع خانوادگی) و با رجوع به چیدمان فضایی تقسیم جنسیتی کار در ناحیه با برتری حضور زنان در مزرعه مواجه می‌شویم.

خروجی حاضر موضوعی اعتراضی است که به شکلی نمادین و تلویحی در ارتباط با ابزارهای نظارتی نظم‌ساز به‌وجود آمده است و واقعیت‌های فضای زیستی روزمره را در تضاد با سیاست‌های عمومی منعکس می‌کند. از یک‌سو بر استمرار سلطه مردسالاری و دخالت‌نکردن زنان در امر کشاورزی اصرار وجود دارد و از سوی دیگر بر اهمیت حضور زنان در مزرعه تأکید می‌شود. در این گستره، تقسیم نقش‌های جنسیتی جای بحث ندارد؛ بلکه صحبت از آشفتگی‌هایی است که تحت تأثیر جریان‌های بیرونی فضای زیستی روزمره را دگرگون ساخته و تجربیات ناخواسته‌ای را در ترکیب تقسیم کار جنسیتی تحمیل کرده است.

موقعیت‌های روستا؛ با رجوع به زندگی روزمره در بخش قوشخانه به پیش‌فرض‌هایی برخورد می‌کنیم که محصول رفتار و تجربیات روزمره و در تضاد یا همراهی با جریان‌هایی است که سعی در تولید و بازتولید هویت‌های جنسیتی مدنظر در روستا و بخش کشاورزی دارند. این امر خود را به‌صورت چیدمان‌های خاصی از تقسیم کار اقتصادی و اجتماعی و نقش‌های محلی جنسیتی در گنشی متضاد میان گفتمان‌های محلی و بیرونی (تحمیلی) نمایان می‌کند و از طریق رمزگشایی قابل درک است. **جدول شماره ۴** منطق‌هایی را مشهود می‌سازد که در بیشتر سکونتگاه‌ها زنان روستایی تمامی مسئولیت‌های کشاورزی عهده‌دار هستند و زنان در برخی از مسائل دخالت دارند. این درحالی است که استثنائاتی نیز شاهد هستیم و گاهی حضور مشترک زنان و مردان روستایی و به‌نوعی مزارع خانوادگی دیده می‌شود. ضمن اینکه، گاهی حضور مردان در مزرعه دیده می‌شود و زنان روستایی در کارهای جزئی دخالت دارند.

بنابراین، ساختار فضایی به‌دست‌آمده از تقسیم جنسیتی کار در بخش کشاورزی قوشخانه بیانگر جدایی قلمرو جریان‌های جهانی و دولتی و بدنه اجتماعی و به‌عبارتی خروجی متضاد انطباق واقعیت‌هایی است که نهاد برنامه‌ریزی به دنبال آن است و آنچه

فعالیت‌های کشاورزی را به همراه آورده و زنان را به اجبار وارد این عرصه از فعالیت‌های اقتصادی کرده است.

مقاله حاضر به واسطه مفهوم روستابودگی به سازوکار ادغام سه‌گانه فرایندهای جهانی و ملی، چشم‌اندازهای اجتماعی و فرهنگی و خصوصیات مادی و طبیعی دست‌یافته و با حذف جهت‌گیری‌های مطلق و پیچاندن نسخه‌ای مشترک، موضوع تقسیم کار جنسیتی را با جغرافیای ناحیه گره زده است. در همین راستا پیشنهاد می‌شود که:

۱. باتوجه به تعدد زندگی‌های روزمره و نمایش‌های متنوع اخلاقی، با هویت‌های متفاوت جنسیتی در بخش کشاورزی مواجه هستیم؛ این در حالی است که در طراحی‌های مدیریتی پیچیدگی و پویایی‌های ارتباطات جنسیتی در نظر گرفته نمی‌شود و این باعث شکست برنامه‌ریزی‌های محلی شده است.

۲. فعالیت زنان روستایی در بخش کشاورزی باید رمزگشایی شود و نباید آن را به شرایط عمومی رهایی جنسیت از قیدوبندهای مردسالاری و استقلال‌های کارآفرینانه نسبت داد و دچار ساده‌نگاری شد. این می‌تواند در راستای به‌چالش کشیدن تغییر نظم فضایی پیشین و بیانی از پایبندی به سنت‌های مردسالار باشد. در این صورت، تمرکز بر سیاست‌های توانمندی زنان در برنامه‌ریزی روستایی کاری بیهوده است و راه به جایی نمی‌برد.

۳. به‌هرحال، منطق کار زنان در کشاورزی فراتر از نمایش‌های جهان‌شمول و محض جنس و جنسیت است. بنابراین در برنامه‌ریزی‌های روستایی باید یک قدم جلوتر رفت و کلیت فضای روستایی را ترسیم کرد. علاوه بر استانداردهای کار زنان، به جنبه‌های دیگر زندگی روستایی یعنی ابعاد فرهنگی و اجتماعی (مشارکت ساکنان محلی) و خصوصیات موقعیتی و طبیعی که سازوکاری دیالکتیکی با شرایط موجود دارند نیز توجه شود.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله از جناب آقای مصطفی قدیمی که در طراحی موضوع مطالعه و جمع‌آوری داده‌ها همکاری داشته‌اند قدردانی می‌شود. همچنین لازم به ذکر است که این مقاله حامی مالی نداشته است.

آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در مجموع، شاید درآمد ناچیزی از کار زنان در کشاورزی عاید خانواده‌های روستایی شود، ولی برآورده شدن انتظارات و در کنار همسر و فرزندان بودن، درکی از حساسیت‌های زنان نسبت به نقش خود در مواقع اضطراری است تا استقلال مالی و رهایی از قید و بندهای مردسالارانه. به‌عهد گرفته‌ن نقش‌های خاص در شکل و فرم‌های مختلف بسته به روستابودگی و شرایط محلی است که به‌صورت مبسوط به آن اشاره شد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

با بررسی عینیت روابط اجتماعی مبتنی بر طرح‌واره هالفاکری (۲۰۰۷) و مدل مفهومی مرداک (۲۰۰۳) در بخش قوشخانه فضای پیچیده‌ای از هویت‌های عملکردی و تقسیم کار جنسیتی نمایان می‌شود. مخرج مشترک سکونتگاه‌های روستایی ناحیه قوشخانه شکلی از روستابودگی جنسیتی است که به تدریج تمامی مسئولیت‌های کشاورزی به زنان واگذار شده و مردان جز در مسائل ناچیز در امور این بخش دخالتی ندارند. این در حالی است که با رجوع به نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل عاملی کیو تفکر غالب هویت جنسیتی متمرکز بر گفتمان مردسالاری به‌عنوان عامل اول و گفتمان مزارع خانوادگی به‌عنوان عامل دوم در ناحیه قوشخانه تقویت می‌شود (برخلاف روندهای فمینیستی اخیر در سطح دنیا و حضور فعال زنان در بخش کشاورزی).

در گفتمان‌های مذکور کشاورزی در اصل شغلی مردانه است و زنان جایگاهی در آن ندارند و یا سعی می‌شود کارهای ساده و پیش‌پاافتاده و به‌نوعی کمتر از مرد به آن‌ها محول شود. اما در عمل زنان قوشخانه‌ای حضور پررنگ و دائمی در این عرصه دارند و تمامی امور مربوط به کشاورزی و اقتصاد روستایی را در دست گرفته‌اند. این اختلاف از عینیت روابط اجتماعی و روایت‌های فردی به‌مثابه نشانه و نمادهایی است که کنشی اعتراضی را در پیوند با چیستی اشتغال زنان و مردان روستایی برملا می‌سازد.

موضع در برابر آشوب‌هایی است که به‌واسطه جریان‌های بیرونی سعی بر تحمیل برخی از واقعیت‌های جنسیتی دارند. در حالی که به استمرار تسلط مردسالارانه در روایت‌های فردی تمایل ابراز می‌شود، چاره‌ای جز حضور زنان در مزرعه آن هم نه به شکل سابق (دستیار کشاورز یا حضور در کارهای جزئی) یا به‌دلیل مهاجرت مردان برای کسب درآمد بیشتر در شهر نیست. همچنین، میزان کار زنان قوشخانه‌ای بسته به عواملی مانند اندازه زمین و نوع چرخه تولید متفاوت است و مقیاس و نوع بهره‌برداری‌ها نیز می‌تواند هویت‌های متنوعی از کار جنسیتی را عرضه دارد.

علاوه‌براین در سال‌های اخیر بی‌نظمی‌های اقلیمی و خشک‌سالی‌های متوالی نیز باعث دگرگونی در ساختار کشاورزی و انعطاف آموزه‌های مردسالاری و حضور زنان در این بخش شده است. ضمن اینکه، دوری از بازار و مراکز شهری و مشکلات دسترسی از دیگر عواملی است که بی‌توجهی و غفلت از گسترش

References

- Anthopoulou, T. (2010). Rural women in local agrofood production: Between entrepreneurial initiatives and family strategies: A case study in Greece. *Journal of Rural Studies*, 26(4), 394-403. doi: 10.1016/j.jrurstud.2010.03.004
- Brandth, B. (1995). Rural masculinity in transition: gender images in tractor advertisements. *Journal of Rural Studies*, 11(2), 123-33. doi: 10.1016/0743-0167(95)00007-a
- Cloke, P., & Little, J. (1997). *Contested Countryside Cultures: Otherness, Marginalization and Rurality*. London: Routledge Press.
- Cloke, P., & Milbourne, P. (1992). Deprivation and lifestyles in rural Wales. –II. Rurality and the cultural dimension. *Journal of Rural Studies*, 8(4), 359-71. doi: 10.1016/0743-0167(92)90050-g
- Cruickshank, J. A. (2009). A play for rurality-Modernization versus local autonomy. *Journal of Rural Studies*, 25(1), 98-107. doi: 10.1016/j.jrurstud.2008.06.005
- Halfacree, K. (2006). Rural space: constructing a three-fold architecture. In P. Cloke, T. Marsden, & P. Mooney (Eds.), *Handbook of Rural Studies* (pp. 44-62). London: Sage Publication.
- Halfacree, K. (2007). Trial by space for a 'radical rural': Introducing alternative localities, representations and lives. *Journal of Rural Studies*, 23(2), 125-41. doi: 10.1016/j.jrurstud.2006.10.002
- Heggem, R. (2014). Exclusion and inclusion of women in Norwegian agriculture: Exploring different outcomes of the 'tractor gene'. *Journal of Rural Studies*, 34, 263-71. doi: 10.1016/j.jrurstud.2014.03.002
- Heley, J., & Jones, L. (2012). Relational rurals: Some thoughts on relating things and theory in rural studies. *Journal of Rural Studies*, 28(3), 208-17. doi: 10.1016/j.jrurstud.2012.01.011
- Hoggart, K. (1990). Let's do away with rural. *Journal of Rural Studies*, 6(3), 245-57. doi: 10.1016/0743-0167(90)90079-n
- Holloway, L. (2002). Smallholding, hobby-farming, and commercial farming: ethical identities and the production of farming spaces. *Environment and Planning A*, 34(11), 2055-070. doi: 10.1068/a34261
- Hughes, A. (1997). Rurality and 'cultures of womanhood'. In J. Paul & J (Eds.), *Little Contested Countryside Cultures: Otherness, Marginalisation and Rurality*. Philadelphia: Elsevier.
- Little, J. (1997). Employment marginality and women's self-identity. In P. Cloke & J. Little (Eds.), *Contested Countryside Cultures: Otherness, Marginalization and Rurality* (pp. 138-57). London: Routledge Press.
- Little, J. (2002). Rural geography: rural gender identity and the performance of masculinity and femininity in the countryside. *Progress in Human Geography*, 26(5), 665-70. doi: 10.1191/0309132502ph394pr
- Little, J. (2006). Gender and sexuality in rural communities. In P. Cloke, T. Marsden & P. Mooney (Eds.), *Handbook of Rural Studies* (pp. 365-78). London: Sage Publication.
- Little, J., & Panelli, R. (2003). Gender research in rural geography. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 10(3), 281-89. doi: 10.1080/0966369032000114046
- López-i-Gelats, F., Tàbara, J. D., & Bartolomé, J. (2009). The rural in dispute: Discourses of rurality in the Pyrenees. *Geoforum*, 40(4), 602-12.
- Masuda, J. R., & Garvin, T. (2008). Whose heartland?: The politics of place in a rural-urban interface. *Journal of Rural Studies*, 24(1), 112-23. doi: 10.1016/j.jrurstud.2007.08.003
- Meijering, L., van Hoven, B., & Huigen, P. (2007). Constructing ruralities: The case of the Hobbitstee, Netherlands. *Journal of Rural Studies*, 23(3), 357-66. doi: 10.1016/j.jrurstud.2007.01.002
- Mormont, M. (1990). Who is rural? Or, how to be rural: Towards a sociology of the rural. In T. Marsden (Ed.), *Rural Restructuring. Global Processes and Their Responses* (pp. 21-44). London: David Fulton Publishers.
- Murdoch, J. (2003). Co-constructing the Chapter 15 countryside: Hybrid networks and the extensive self. In P. Cloke (Ed.), *Country visions* (p. 263). Harlow: Pearson Education.
- Osterud, N. G. (1993). Gender and the transition to capitalism in rural America. *Agricultural History*, 67(2), 14-29.
- Paniagua, A. (2014). Rurality, identity and morality in remote rural areas in northern Spain. *Journal of Rural Studies*, 35, 49-58. doi: 10.1016/j.jrurstud.2014.03.009
- Somerville, P., Smith, R., & McElwee, G. (2015). The dark side of the rural idyll: stories of illegal/illicit economic activity in the UK countryside. *Journal of Rural Studies*, 39, 219-28. doi: 10.1016/j.jrurstud.2014.12.001
- Trauger, A. (2004). 'Because they can do the work': Women farmers in sustainable agriculture in Pennsylvania, USA. *Gender, Place & Culture*, 11(2), 289-307. doi: 10.1080/0966369042000218491
- Tsheola, J. (2014). Paradoxes of gendered rurality, women's non-economic constructions, disempowerment and state capitalism in South Africa. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(1), 315. doi: 10.5901/ajis.2014.v3n1p315
- Valentine, G. (2008). Living with difference: reflections on geographies of encounter. *Progress in Human Geography*, 32(3), 323-37. doi: 10.1177/0309133308089372

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی